

ADAMCZYK, Arkadiusz. *Politik v (Česko) Slovenskom štáte. János Esterházy 1901-1957, Ružomberok : Society for Human Studies, 2024, 304 s. ISBN 978-80-974339-5-6.*

Po viacerých parciálnych štúdiách i knižnom medailóne z roku 2012 (*MOLNÁR, Imre. Život a martýrska smrť Jánosa Esterházyho, Šamorín : Méry Ratio, 2012*) venovaných najexponovanejšiemu politikovi maďarskej menšiny na našom území z 30. – 40. rokov dvadsiateho storočia Jánovi Esterházymu sa na knižnom trhu objavila monografická biografía z pera poľského historika a politológa prof. Arkadiusza Adamczyka. Prvýkrát uzrela svetlo sveta v autorovom rodnom Poľsku v roku 2019 a následne sa dočkala vydání tiež v maďarskom i anglickom jazyku. Publikácia pozostáva z úvodu, 4 kapítol, záveru, bibliografie a menného registra.

V Úvode autor poukazuje na nové poznatky pri výskume osobnosti Jána Esterházyho, ktorý žil v piatich rôznych spoločensko-ekonomických systémoch. Prameňmi v rámci zostavenia monografie boli najmä materiály medzinárodného tímu realizujúceho projekt *Život a politická rola Jána Esterházyho v archívoch a tlačených prameňoch*.

Prvá kapitola *Cesta k politike* približuje rodinný pôvod Jána Esterházyho de Galántha, esterházyovský rod pritom mal svoje korene už v XII. storočí. Jánov dedo Štefan Esterházy (1822 – 1899) pôsobil ako hlavný župan Prešporskej stolice a otec Ján Michal Esterházy (1864 – 1905), ktorý si za manželku vzal grófkou Alžbetu Tarnowsku, bol členom Snemovne magnátov Krajinského snemu Uhorska. Okrem Jána sa im narodili dcéry Lujza (1899 – 1966) a Mária Žofia (1904 – 1975). Ján, narodený vo Veľkom Záluží 14. 3. 1901, bol teda prostredným dieťaťom Esterházyovcov a v období 1916 až 1920 navštevoval gymnázium v Budapešti. Počas stredoškolských štúdií bol v roku 1919 zatknutý v Bratislave za rušenie verejného poriadku, keď s rovesníkmi spievali v kaviarňach maďarské vlastenecké piesne. V roku 1920 sa síce stal poslucháčom ekonómie na budapeštianskej univerzite, ale štúdium nedokončil. V manželstve, uzatvorenom v Budapešti v roku 1924 s grófkou Líviou Agáliou Serényi de Kisserény (1903 – 1961), sa mu v roku 1929 narodil syn Ján a v roku 1932 dcéra Alica. Politicky sa exponoval v Krajinskej kresťansko-sociálnej strane (OKSzP), ktorej od roku 1932 aj predsedal obdobne ako Lige maďarskej spolupatričnosti v Československu.

Kapitola *Československý politik* podrobne opisuje pôsobenie Jána Esterházyho v podmienkach štátneho zriadenia prvej republiky počas medzivojnového obdobia. Pri ochrane práv maďarskej menšiny sa nevyhol vyjadreniam o údajnom nedodržívaní práv a útlaku maďarskej menšiny v ČSR, za čo bol v rokoch 1933 a 1934 krátkodobo väznený na základe rozsudkov okresných súdov v Nitre a v Košiciach. Na I. zjazde OKSzP v Starom Smokovci v júni 1933 prezentoval otvorenosť strany k vstupu Rusínov, Nemcov, ale i Slovákov do jej členskej základne. V tomto období už existoval priamy komunikačný kanál medzi maďarským ministerstvom zahraničia a Esterházym vystupujúcim

pri šifrovaní informácií pod pseudonymami „Tamás“, „Mátyás“ a „221“. V politicky napätých tridsiatych rokoch bola na Slovensku konkurentkou OKSZP, ktorú volilo asi 98 000 obyvateľov, Maďarská národná strana so 138 000 voličmi. Až v júni 1936 došlo v Nových Zámkoch k spojeniu oboch strán do novej *Zjednotenej maďarskej strany* (EMP) na čele s krajinským predsedom Andorom Jarossom a výkonným predsedom Jánom Esterházym. Ešte aj v tejto dobe takmer dve desaťročia po zániku monarchie však zostával Esterházy zo strany niektorých predstaviteľov maďarskej minority ostrakizovaný za to, že vraj esterházyovský rod zradil maďarský ľud počas povstania Františka II. Rákociho i revolúcie Ľudovíta Kossutha v záujme Habsburgovcov, ktorí mu zverili majetky odňaté povstalcem. Esterházy pritom podporoval aj snahy o zriadenie maďarskej univerzity na Slovensku, v školskom roku 1934/1935 totiž študovalo na vysokých školách ČSR až 1 013 študentov maďarskej národnosti. Na druhej strane Ján Esterházy patril k rozhodným oponentom zamestnávania žien a hnutia sufražetiek. Autor však zdôrazňuje jeho odmietavý postoj k prejavom nacistickej ideológie aj s poukazom na grófov katolícky svetonázor, napriek tomu sa v svojich postojoch podľa prof. Adamczyka od roku 1937 Ján Esterházy výrazne radikalizoval. Pokúsil sa navyše presvedčať Slovákov o správnosti ich návratu pod Svätoštesfanskú korunu, čo verejne neodmietal napr. ani Karol Sidor. Ešte pred konaním Mníchovskej konferencie sa vo veci územných zmien Československa Esterházy stretol nielen v poľskom ministrom zahraničných vecí Jozefom Beckom, ale v Ríme aj s Adolfom Hitlerom a Benitom Mussolinim. Po 1. viedenskej arbitráži, ktorá Maďarsku pririekla takmer 12 000 km² územia Slovenska, privítal 4. 11. 1938 v Košiciach maďarského ríšskeho správcu Miklósa Horthyho de Nagybánya kniežata de Otranto et Szeged práve poslanec Národného zhromaždenia ČSR za toto mesto Ján Esterházy. Aj keď počet Maďarov na Slovensku klesol na 80 000 (podľa sčítania obyvateľstva na 66 000), zostal Esterházy žiť na území Slovenskej krajiny ako ich vedúci predstaviteľ. V januári 1939 získal mandát poslanca autonómneho Snemu Slovenskej krajiny a stal sa aj predsedom EMP. Po vyhlásení nezávislosti Slovenska a zabraní časti jeho územia Maďarskom počas Malej vojny v marci 1939 zaslal Ján Esterházy gratulačné depeše Jozefovi Beckovi aj Miklósovi Horthymu.

S obdobím druhej svetovej vojny je spätá kapitola *Slovenský politik*. Po vzniku nezávislého Slovenska 14. 3. 1939 zložil Ján Esterházy o mesiac neskôr sľub poslanca slovenského snemu. Z jeho vnútropolitckej činnosti boli priblížené niektoré aspekty výkonu Esterházyho poslaneckého mandátu, zo zahraničného pôsobenia nebola vynechaná osobná účasť grófa na prevzatí Maďarskom anektovanej časti rumunského Sedmohradka po 2. viedenskej arbitráži. Slovenských Maďarov dokonca v svojich utopických úvahách označoval za „Mesiáša podunajských národov“. EMP bola zatiaľ na Slovensku tolerovaná bez formálnej registrácie, o vydanie ktorej však požiadala. Až v novembri 1940 došlo k povoleniu registrácie pod novým názvom Maďarská strana, jej predseda Esterházy svoje parlamentné expozičné prednášal v maďarskom jazyku. O rok neskôr sa musel zaviazat prijímať do strany za členov iba osoby maďarskej národnosti a nie iných etník, povinné bolo navyše preukázanie árijského pôvodu. Až do zániku strany koncom druhej svetovej vojny v roku 1945 sa však ani raz neuskutočnilo zasadnutie valného zhromaždenia ako

najvyššieho orgánu strany. Podľa autora sa gróf zaslúžil o zlepšenie postavenia slovenskej menšiny v Maďarskom kráľovstve a to intervenciami vo veci vydávania denníka Slovenská jednota či pôsobenia škôl so slovenčinou ako vyučovacím jazykom na školách v Košiciach a Šuranoch. V podmienkach Slovenskej republiky sa mu zase v roku 1941 podarilo presadiť registráciu *Maďarského kultúrneho spolku na Slovensku* (SZMKE). Na zasadnutí snemu Slovenskej republiky 15. 5. 1942 ako jediný poslanec nehlasoval za prijatie ústavného zákona o vystaňovaní Židov, pomáhal aj niektorým rasovo či etnicky prenasledovaným osobám. S postupujúcim východným frontom si gróf uvedomoval skoré ukončenie vojnových spoločensko-ekonomických pomerov na Slovensku, neúspešné boli i snahy o jeho nahradenie na čele Maďarskej strany inými osobami.

Záverečná kapitola *Zajatý politik* sa zaoberá osudom Jána Esterházyho po oslobodení Československa. Už krátko po prechode frontu bol v apríli 1945 zatknutý, pričom o 2 mesiace neskôr si ho od slovenských bezpečnostných orgánov prevzali príslušníci NKVD. V júli 1945 bol prevezený v dobytčom vagóne na súdny proces do Sovietskeho zväzu, vo väzbe mu robil okrem podpredsedu Maďarskej strany grófa Michala Csákyho spoločnosť aj ruský spisovateľ Alexander Solženicyn. Obžalovaný bol z protisovietskej propagandy vrátane šírenia „provokačných materiálov o tzv. katyňskom masakri a šírenia materiálov, v ktorých popravy dôstojníkov Poľska vykonané nacistami boli pripísané sovietskym orgánom“. Spolu s grófom Csákyom sa bez umožnenia prístupu k právu na obhajobu v apríli 1946 dočkal odsúdenia na desaťročný pobyt v GULAG-u. Väznený bol najskôr v Republike Komi so zaradením na vykonávanie zemných prác a neskôr na brúsenie pri výrobe porcelánu, z dôvodu chronickej choroby bol v roku 1948 prevezený do tábora pre chorých väzňov v Sangradoku-Protoku. S podlomeným zdravím ho v apríli 1949 odtransportovali do Československa, kde mu bola kladená za vinu aktívna účasť na rozbití republiky a na zavádzaní fašistickej vlády. Napriek námietkam jeho ex offio ustanovenej obhajkyne Márie Čikvanovej-Starej zo zločinu domácej zrady obžalovaného Jána Esterházyho Národný súd 16. 9. 1947 odsúdil na trest smrti. Na príhovor ministra Vavrince Šrobára sa československá vláda uzniesla na odporučení zmiernenia absolútneho trestu na doživotné väzenie, čo prezident republiky akceptoval. Na výkon trestu bol Esterházy, ktorý už od sibírskeho pobytu trpel na tuberkulózu, umiestnený do Leopoldova a grófov obhajca Vojtech Barna sa zasadzoval o mesačné doručovanie kníh i potravín jeho klientovi. Od roku 1953 Ján Esterházy vykonával svoj trest vo väzení v Mírove, ešte v rovnakom roku bol však prevezený do Ilavy. V roku 1954 zase spoznal väzenia v Ročove v okrese Louny a v obci Bory pri Plzni. O rok neskôr sa vrátil do Leopoldova, aby ho v roku 1956 znovu presunuli do väznice Mírov, kde 8. 3. 1957 naposledy vydýchol.

V závere autor poukázal na absenciu rehabilitácie Jána Esterházyho na Slovensku v období po „Nežnej revolúcii“, aj keď napr. Najvyššia prokuratúra Ruskej federácie 21. januára 1993 k takémuto kroku pristúpila. In memoriam dokonca Esterházy obdržal od prezidenta Poľskej republiky Rytiersky kríž Radu Polonia Restituta.

Predkladaná publikácia je biografiou Jána Esterházyho z „neutrálnej“, teda nie slovenskej alebo maďarskej, ale poľskej proveniencie. Je založená na bohatej primárnej aj sekundárnej literatúre, dobových tlačiach, denníkoch a spomienkach, ale najmä